ӘДӘБИЈЈАТ вә ИНЧӘСӘНӘТ

1934-чү ИЛДӘН ЧЫХЫР.

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО»

Азәрбајчан Јазычылары Иттифагы вә Азәрбајчан ССР Мәдәнијјәт Назирлијинин органы | Орган Союза писателей Азербайджана и Министерства Культуры Азербайджанской ССР

№ 45 (1349) | Шәнбә, 6 нојабр 1965-чи ил | Гијмәти 4 гәпик.

«ГЫЗЫЛ ГАНАД»

Әли Кәримин Азәрнәшр тәрәфиндән чапдан бурахылмыш «Гызыл ганад» адлы китабында топланан әсәрләр, мүхтәлиф илләрдә јазылмасына бахмајараг, күлл һалында шаирин мүвәффәгијјәтләрини, нанлијјәтләрини, ејни заманда зәиф чәһәтләрини, нөгсанларыны ајдын көрмәк үчүн әсас верир. Китабы бир нәфәсә охудугда илк тәәссүрат хош олур. Санки парлаг, кур ишыг алтында јол кедирсән. Тәәссүф ки, бу һәр заман белә олмур. Бә'зән үстүнә көлкә дүшүр. Бу көлкә ишыга күч кәлмәк истәјир, амма бачармыр. Китабдакы күчлү, мүвәффәгијјәтли, истәр фикир, истәрсә дә бәдии чәһәтдән камил олан әсәрләр ишыг, мүәллифин имканларындан ашағы сәвијјәдә јазылмыш зәиф парчалар исә көлкә тә'сири бағышлајыр. Китабдан белә бир гәнаәт дә һасил олур ки, мүәллифин бу көлкәләри әритмәјә, јох етмәјә күчү, игтидары, бачарығы вардыр.

Шаир һәмишә ше'ринә садиг галмаға чалышыр, сәсинә башга нотлар гатмыр, онун палитрасындакы рәнкләр өзүнүнкүдүр вә дахилиндәки шәхси дујғуларын ин'икасыдыр. Һәтта онун зәиф парчаларында белә өз нәфәси дујулмагдадыр. Бу мә'нада о, тамамилә орижиналдыр.

Онун ше'рләри шаирин тәбиәти кими заһирән сакит, заһирән садәдир. Лакин бу сакитлик, садәлик архасында булудларын ичиндә галан ај кими чошгунлуг вә һәрарәт кизләнмишдир. «Бомба үстүндә ев» ше'риндә мүәллиф риторикаја, курултуја јол верә биләрди, амма буну етмәмиш, јени вә тә'сирли үсулларын, ифадәләрин көмәји илә мә'налы әсәр јазмышдыр:

Бомба сусур евин алтында,
Аилә хошбахт, динч,
Мүһарибәнин үстүндә сүлһ,
Јасын үстүндә севинч...

Бу тәзадлар ше'рин руһуну даһа ајдын вә даһа парлаг верир. Шаир јенә тәмкинини сахлајыр, еjни сакитликлә давам едир, мә'налы, тутарлы, дәрин бир сонлугла ше'рини үмумиләшдирир. Бу үмумиләшдирмәнин өзүндә дә јенә шаирин сакит интонасијасы вардыр:

Бомба өзүлдә дејилмиш,
Јохса костәрәрмиш өзүнү.
Горујаг
Дүнјамызын өзүлүнү!

«Ушаглар чимир», «Гызыл ганад», «Фрагментләр», «Күлсабаһ», «Охучуларла көрүшдә», «Сәһәр тездән» адлы ше'рләри мүвәффәгијјәтлидир. Јухарыда костәрдијимиз хүсусијјәтләр бу ше'рләрдә өз әкс-сәдасыны тапа билмишдир.

Чанлы лөвһәләр јаратмагда Ә. Кәримин бачарығы чохдур. «Гызыл ганад» ше'риндә о, күнәш шуаларынын ахшам чағы јаратдығы көзәллији јахшы верә билмишдир.

Мүбаһисә доғурмуш «Фрагментләр» әсәри мөвзу е'тибары илә шаирин «Мәним һәјатым» ше'рини хатырладыр. Һәр ики ше'рдә образлы ифадә чохдур, идејасы, фикри, мәгсәди мә'налыдыр, мараглыдыр. Формача бир-бириндән фәргләнән бу ики ше'рин биринчисиндә икинчисинә нисбәтән емосија вә һәрарәт чатышмыр, бә'зи образлы ифадәләриндә дә дәгиглик вә ајдынлыг көзләнилмәмишдир. Әлбәттә, белә форманы сечмәкдә шаир сәрбәстдир, көрүнүр ки, «Мәним һәјатым» ше'риндәки фикирләри инкишаф етдириб даһа дәрин вермәк истәмишдир.

Китабдакы дикәр ше'рләр Ә. Кәримин јарадычылыг сәвијјәсиндән ашағыда дурур. Бу әсәрләрдә фикирләр чылпагдыр, јүксәклијә галдырылмамышдыр, шаир бунлары јазмаја да биләрди. Һисс олунур ки, о, јашамадығы, дујмадығы мөвзулара тохунмушдур. Мисралар сыныг-салхаг, фикирләр пәракәндәдир.

«Гызыл ганад» китабында ән мүвәффәгијјәтли, ән көзәл әсәр, һеч шүбһәсиз, «Илк симфонија» поемасыдыр. Бу әсәр тәкчә шаирин јарадычылығында дејил, Азәрбајчан совет ше'риндә мүһүм һадисәдир вә өзүнүн мүсбәт чәһәтләри илә диггәти чохдан чәлб етмишдир. Поема Ә. Кәримин јарадычылыг хүсусијјәтләрини вә поетик имканларыны даһа габарыг көстәрир. Бөјүк рус шаири Лермонтова һәср етдији «Үчүнчү атлы» әсәриндә олдуғу кими, бу поемада да мөһкәм сүжет хәтти вардыр. Бу хәтт елә ајдын, дүз, ардычыл, әлагәли сурәтдә верилмишдир ки, композисијанын бүтөвлүјүнү, ваһидлијини тә'мин етмишдир. Шаир, бир-бирини тамамлајан һадисәләри әсас көтүрсә дә, бунлары нәзмә чәкмәмиш вә тәсвирчилијә гапылмамышдыр.

Ә. Кәрим һадисәләрин динамиклијинә вә поетиклијинә даһа чох диггәт јетирмишдир. Одур ки, гуру һадисәләр поемада сыхышдырылмыш, онун јериндә поетик лөвһәләр, поетик моментләр, психоложи вәзијјәтләр, драматик сәһнәләр, кәркин һаллар, сурәтләрин дахили мә'нәви аләми, чырпынтылары әсас олмуш вә өн плана чәкилмишдир. Бош, мә'насыз тәсвирләрә јол вермәјән шаир, гәләмә алдығы бир лөвһәни, мәнзәрәни белә поеманын үмуми, әсас хәтти илә бағлаја билмишдир. Әввәлдә дамчыларын поетик тәсвири о гәдәр көзәл верилмишдир ки, тәсвирә валеһ олмамаг мүмкүн дејилдир. Әсәрин ардыны охудугча дамчылар унудулмур, јени мә'налар кәсб едир, чүнки шаир бунлары поема боју апарыр, ади тәбиәт һадисәсини поеманын үмуми идејасы илә әлагәләндирир.

Поемада үч әсас сурәт вардыр, шаир онларын үчүнү дә мәһәббәтлә вермишдир. Илһам поеманын гәһрәманыдыр, исте'дадлы бәстәкардыр, халгын гојнундан чыхыб сәнәт чәбһәсинә кәлмишдир, идеалы өтәри һиссләрдән дејил, бөјүк, бәшәри мәсәләләрдән әсәр јаратмагдыр. Мүәллиф, Илһамын ушаглығыны, кәнчлијини, севкисини гуру тәсвир јолу илә дејил, чанлы лөвһәләрлә, сәһнәләрлә кәнчлијә мәхсус тәбии епизодларла вермәјә мүвәффәг олмушдур. Илһамын саһил кәнарында Никарла танышлығы нә гәдәр долғундур, чанлыдыр вә тәбиидир! Дәнизин поетик тәсвириндән тутмуш ики кәнчин севкисинә, евләнмәсинә, аилә һәјатына гәдәр олан епизодлар Ә. Кәрим тәрәфиндән һәрарәтлә, мәһәббәтлә тәрәннүм олунмушдур.

Һәддиндән артыг инчә, зәриф олан Никар сурәтини мүәллиф о гәдәр һәссаслыгла вермишдир ки, ону коз өнүндә чанландырмаг, тәсәввүрә кәтирмәк мүмкүндүр. Никарын Азада мејл етмәси, севмәси, алданмасы, бундан доған дујғулары, изтираблары, һәјәчанлары тәбии, чанлы тә'сир бурахыр.

Бизчә, Азад сурәти дә мүвәффәгијјәтлидир. Онун идеалы учуз шөһрәт газанмаг вә бу шөһрәт ешги илә јашамагдыр. Сәнәт аләминдә Азад кими адамлара тез-тез тәсадүф едилир. Шаир онун мә'нәвијјатыны да ачмыш, Никары алдатмасыны инандырычы, тәбии јолла вермиш, ачыначаглы талејини көстәрмишдир.

Бүтүн бу һадисәләрин әсас мәркәзиндә дајанан Илһамдыр. Илһам һәм Никардан, һәм дә Азаддан мә'нән јүксәкдә дурур, нәчиб, хејирхаһ, бир аз сәрт, хала демишкән «тәрс» бир адамдыр. Никар евдән кетдикдән сонра Илһамын кечирдији изтираб тәбиәтлә һәмаһәнк верилмишдир, бу һиссә поеманын ән күчлү парчаларындандыр, симфонијанын јүксәклијә галхан мотиви кимидир, ләнкәрли, чошгун вә тә'сирлидир. Бу парчадан сонра даһа јүксәк бир пилләјә кәлир. Илһам евә гајыдаркән Никарын мәктубуну көрүр вә охујур. Е'тираф, пешманчылыг мәктубу олса да, нә гәдәр көзәлдир, бүтүн һадисәләрин руһундан доғуб кәлән сәмими, хәлги, сон дәрәчә инчә, һәссас сөзләрдән ибарәтдир. Будур, мәктубдан бир парча охујуруг:

Салам, көплү ган олан,
Мәндән никаран олан!
Вәфасызам,
Пис гызам,
Узагларда јалгызам.
Күндүзүм гәм, кечәм гәм,
Јашајырам һардаса,
Һеч өзүм дә билмирәм.
Јәгин дејирсән өлмүш,
Өлмәмишәм мән өлмүш!

Әсәрин сонунда јенә дамчылар мејдана кәлир: бу поеманын әввәлиндә көрдүјүмүз дамчылар дејилдир. «Дамчылар» әсәрдир, симфонијадыр, һәјат ешги вә севкиси илә долу бир нәғмәдир. Бу нәғмә поема боју давам едиб кәлир, бә'зән ешидилмәз, бә'зән һәзин, јаваш олур, бә'зән исә курлајыр.

«Гызыл ганад» китабындакы «О, мәнә данышды ки» адлы поема зәиф тә'сир бурахыр. Лакин бу поемадакы гүввәтли парчалары гејд етмәмәк инсафсызлыг оларды. Хүсусилә Ванонун өлүм сәһнәси күчлүдүр, тә'сирлидир, гәһрәманын дүшүнчәләри поетикдир, чанлыдыр. Башга, јахшы парчалар да вардыр. Амма бунлар мүәллифин имдадына чата билмәмишдир. Әсәрдәки һадисәләр дә әдәбијјатымыз үчүн тәзә дејилдир. Һисс олунур ки, шаир тәләсмиш, тәсвир етдији һәјаты дәриндән өјрәнмәмиш, үздән кетмишдир.

«Гызыл ганад» китабы көстәрир ки, Әли Кәрим ганадлары бәркимиш гартал баласы кими јүксәк зирвәләрә учмаға һазырлашыр. Онун гаршысында кениш бир мејдан—һәгиги сәнәт мејданы вардыр, бурадан кечмәк үчүн даһа бөјүк гүввә, даһа бөјүк ирадә лазымдыр.

Тофиг МАҺМУД